

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Недялка Видева

на дисертационния труд за придобиване на образователната и научна степен *доктор* на тема *ЕТИЧЕСКАТА ОТГОВОРНОСТ ЗА ДРУГИЯ/ДРУГИТЕ КАТО ПРОБЛЕМ НА ЕТИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ (2000-2015)*, изготвен от

Лилия Апостолова Желязкова,

Катедрата по логика, етика и естетика на Философски факултет

на СУ „Климент Охридски“

Със Заповед № РД 38-508 19.07.2016 е открита публична процедура за защита на дисертационния труд на Лилия Желязкова на тема *ЕТИЧЕСКАТА ОТГОВОРНОСТ ЗА ДРУГИЯ/ДРУГИТЕ КАТО ПРОБЛЕМ НА ЕТИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ (2000-2015)* и ми е възложена задачата да изготвя рецензия на текста.

Лилия Желязкова е зачислена като редовен докторант по етика със Заповед № РД 20-891/20.07.2012. Със Заповед №РД 20-986/24.06.2015 докторантура ѝ е удължена с една година. Отчислена е с право на защита от 20.07.2016 година със Заповед РД20-1098/20.07.2016 г.

Докторантката е положила докторантските си минимума с отличен успех.

Лилия Желязкова е завършила висше образование във Философския факултет на СУ “Св. Климент Охридски”, специалност *Философия* и е получила квалификацията *Магистър по философия и преподавател по философия*. След дипломирането си и до започване на обучението в докторантура по етика тя е работила като учител в реномирани Софийски училища. Това, според мен, е една от причините госпожа Желязкова да се насочи към разработването на дисертационна тема, пряко свързана с образователния процес по цикъла от философски дисциплини в средното училище.

Бих искала да започна с оценка на дисертационната тема. Без съмнение тя е дисертабилна, доколкото проблемът за отговорността е интердисциплинарен и съществено е да се отграничи и да бъде експлициран нейният етически аспект.

Не е обичайно да се очаква от философски текст практическо приложение на предприетото изследване. Дисертацията на докторантката прави изключение в това отношение. При нея можем да говорим за практическа значимост на две нива. Първото е непосредствената полза от изучаването на етическата отговорност чрез преподаването на етика в училището и отражението му в поведението на учениците. На второ място, очакваната промяна в по-широкия контекст на обществото. Желязкова си дава ясна сметка и за двата аспекта. Тя специално отбелязва теоретическата и практическа значимост на темата, с която се е захванала. „Тази тема предполага възможността да бъдат преосмислени традиционните концептуални рамки, в които се реализира етическото образование през последните петнадесет години. Сред основанията за реализирането на това изследване е също и съвременното и изключително актуално звучене в социалния живот не изобщо на проблема за отговорността като широко философско или правно понятие, а именно на проблема за спецификата и значението на **етическата отговорност.**“ (Виж. с.7 от *Автореферата*)

Дисертацията съдържа 243 страници. Нейното съдържание е изградено в увод, три глави, педантично организирани в поредица параграфи, заглавията на които дават знак за най-съществено в текста, заключение, библиография и приложения. Списъкът на цитираната и използваната литература съдържа 218 заглавия и интернет източници, от които 166 на кирилица (български и руски език), както и 49 заглавия на английски език.

Специално искам да отбележа логически последователното структуриране на текста. Изследването започва се изясняването на основните моменти в моралния проект на Просвещението, минава през неговото проблематизиране и стига до представянето му в учебната програма по етика и стандартите, който тя би трябвало да достигне.

Бих искала да обърна внимание и на една особеност на предлаганото изследване. Лилия Желязкова показва пътя, по който върви нейната мисъл и експонира неговите моменти. За мен това обстоятелство – способността да се дистанцираш от собствения си текст и да рефлектираш върху него, е знак за дълбоко познаване и осмисляне на източниците, с който е работено.

На с.14 от *Дисертацията* авторката ясно формулира своята задача: „**Целта** на този дисертационен проект е изследване на възможността за едно **проблематизиращо**

осмисляне на темата за етическата отговорност за Другия и Другите в контекста на съвременното етическо образование в българското училище.“. (Дисертация, с.15)

На следващите две страници тя конкретизира тази цел като формулира отделните задачи, които трябва да бъдат решени, за да бъде постигната целта, която си е поставила. (Виж с.с.15-16 от *Дисертацията*)

Лилия Желязкова много прецизно разграничава обекта и предмета на своето изследване. Тя определя като **обект на изследването** етическото образование в българското училище през периода 2000-2015 г., а като негов предмет – „мястото, значимостта и съдържателните измерения на проблема за етическата отговорност за Другия/Другите в концептуалната рамка на етическото образование в българското училище през периода 2000-2015 г.“ (*Дисертация*, с.15)

Специално искам да отбележа третия параграф на първата глава, озаглавен *Степен на проученост на темата в българската наука*. В него тя представя съвсем накратко това, което е направено от българските философи в техните изследвания на проблема за Другия и етическата отговорност за Другия, като специално се отбелязани монографиите, посветени на философията на Ем. Левинас на М. Димитрова и В. Славова.

Докторантката също така оценява съвременното българско училищно етическо образование и като подчертава, че неговите проблеми не са били обект на специално и самостоятелно научно проучване не само през периода от 2000 до 2015 година, но и преди това (от 1989 до 2000 година). То остава в периферията на изследователските интереси на българските учени. (Виж с.11 от *Дисертацията*)

Лилия Желязкова рефлектира и върху средствата, с които изследва избраната тема. Тя описва методологията и изследвателския подход, с които се опитва да постигне целите, които си е поставила.

Същото така прецизно тя формулира и изследователската си теза. Според нея етическото образование в българското училище през периода 2000-2015 година е положено върху късномодерната концептуална платформата, базираща се от своя стана на просвещенския етически проект. Действащата в момента учебната програма практически не предлага алтернативен подход в осмислянето на основните етически категории, в това число и релацията свобода – отговорност. (Виж с.17 от *Дисертацията*)

Така формулираната изследователска теза води логически след себе си систематичното изясняване на интуициите, целите и задачите на Просвещенския морален проект. Авторката достига до извода, че „за етическата платформа на европейското Просвещение **рационалността на моралния субект е най-важното**

негово качество и то остава положено в центъра на етическата образователна парадигма и до днес.“. (Автореферат,18) За да бъде тази „платформа“ проблематизирана, Лилия Желязкова предприема критически прочит на тезите на централната фигура на Просвещенския морален проект, а именно етическата концепция на Кант. И това е едната от линиите, по които се движи „обезценяването“ на рационалността като централно ядро на критикувания проект. Втората линия, която авторката следва, е критическото представяне на три от най-популярните теории за отговорността – тези на Ханс Йонас, Виктор Франкъл и Жан-Пол Сартр. И доколкото за нея не е важен проблемът за отговорността изобщо, а проблемът за отговорността пред Другия, тя очертава позицията на Еманюел Левинас и централното място на свободата в нея. Спорно е дали осъщественият критически анализ на споменатите теории е „жизнено“ необходим на изследването. Мисля, обаче, че авторката има правото и основанията да го направи, макар в известен смисъл той да разконцентрира текста.

За мен централна за дисертационния труд е третата глава. В нея дисертантката се занимава с преподаването на етика в средното училище и неговото място във философския цикъл. Тя представя въз основа на нормативните документи, регламентиращи средното образование, мястото, целите и задачите на обучението по етика. Във втория параграф на тази глава тя поставя отново проблема за Другия/Другите и обвързаната с тях етическа отговорност. Питането ми към тази част на текста е защо третата глава почти буквално преповтаря заглавието на дисертацията, съзнателно ли е търсено това повторения и, ако да, защо?

В края на третата глава Лилия Желязкова представя проекта на М. Липман *Философия за/с деца*. За мен това разглеждане на възгледите на Липман е излишно, макар да знам, че преподаването на философия, в това число и на етика, има достатъчно пропагандатори и привърженици.

Интересно и полезно според мен е представянето в *Приложението* на моделите на философското и етическото образование в някои европейски страни – Германия, Полша, Латвия и Русия.

Напълно споделям изводите в третата глава. Преподаването на философия и в частност етика помага на младия човек да осмисля отношението към себе си, към другия и към света като цяло. Тези общи цели могат да се конкретизират и авторката прави точно това: „1) създаване на необходимите образователни условия, които да

подпомогнат „нравственото самоопределяне“ на младия човек, т.е. да подкрепят и насърчат вътрешното му усилие да изгради собствената си нравствена идентичност; 2) развитие на уменията за автономен и отговорен морален избор; 3) заедно с обучението по право, етическото образование изгражда и основите на гражданската култура на учениците.“ (*Автореферат*, 30)

Лилия Желязкова формулира три приноса на своя дисертационен труд, които са твърде „обемни“. Причината за това е, че тя фактически разказва какво е направила в изследването си, а не го оценява. Ще се опитам да извлека най-същественото.

Първи принос: „Направеното изследване е стъпка към запълването на една изследователска празнота, засягаща анализа на българското училищно етическо образование след 1989 година.“

Втори принос: „Предприетото сравнително изследване на европейските етически проекти от Просвещението до постмодерната епоха позволява да бъдат очертани главните линии на оформилите се три етически парадигмални модела – просвещенския, късномодерния и постмодерния.“

Трети принос: „Проблематизирането и критическата реконструкция на просвещенското, късномодерното и постмодерното разбиране за етическата отговорност има за цел да задълбочи анализа на това понятие в контекста на действителните етически образователни практики в съвременното българско училище.“ (Виж. с.с. 35-37 от *Автореферата*).

Приемам така формулираните приноси на текста.

Трябва да отбележа специално, че *Авторефератът* отразява коректно съдържанието на дисертационния текст.

Лилия Желязкова има десет публикации, свързани с темата на дисертацията ѝ. Те са публикувани в сборници, издавани от авторитетни издателства. Като пример ще дам първата от листа на публикациите - Желязкова, Л. (2015). „Другите“ в ценностната йерархия на българските младежи в началото на 21 век. *Докторантски сборник 2014. Докторантски изследвания в социалните и хуманитарните науки. Традиции и новаторство*. Т.3. София: Изток-Запад, 2015, 291–316.

Нямам общи публикации с докторантката.

Заклучение: Своеобразният поглед към темата на изследването и очевидните достойнства на предлагания за защита дисертационен труд на тема *ЕТИЧЕСКАТА ОТГОВОРНОСТ ЗА ДРУГИЯ/ДРУГИТЕ КАТО ПРОБЛЕМ НА ЕТИЧЕСКОТО*

ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ (2000-2015) покрива общоприетите стандарти за присъждане на образователната и научна степен *доктор* и това ми дава основания да предложа на уважаемите членове на научното жури без колебание да я присъдят на Лилия Желязкова.

14.09.2016 г.

София

(проф. д-р Недялка Видева)